

László Judit—László László

A Wesselényi Kollégium Uránia „mozgóképszínházának” történetéből

Jóformán mindenki megfélekedzett arról, hogy az országban először Zilahon, az egykori Református Wesselényi Kollégiumban vetítettek a diákok számára filmeket oktatási célból. Ez adta az ötletet, hogy jobban utánanézzünk a zilahi iskolai filmvetítés történetének.

A film, a mozi (vagy, ahogy a XX. század elején nevezték: *mozgókép*) Franciaországból indult el világhódító útjára, ahol 1895-ben tartották a Lumière testvérek az első nyilvános vetítést. Alig másfél évtizeddel ezután, már a zilahi diákok és a nagyközönség is találkozott ezzel az újfajta művelődési és szórakozási lehetőséggel. A korabeli sajtóban és értelmiségi körökben a mozi olcsó, mondhatni közönséges szórakozásnak számított, amit többnyire vándor mozgóképvetítők (kinematográfusok) vetítettek, igen kezdetleges műszaki viszonyok között. (Hasonlóan, mint a vándor színtársulatok vagy vándorcirkuszok a saját műfajuk hőskorában.)

Zilah, a XX. század elején, a dinamikusan fejlődő Ausztria-Magyarország egy kisebb vármegyéjének székvárosa volt, alig 8000 lelkes település. De volt a városnak egy kollégiuma, amelynek olyan tanárai voltak, mint *Kincses Gyula*, akinek igazgatósága idején, 1902–1903-ban épült a kollégium új főépülete, vagy a filmvetítést beindító *Nagy Sándor* matematika-fizika tanár.

Éppen az első mozgóképek minősége és fogadtatása miatt, elég nagy bátorságra és ugyanakkor mégis előrelátásra vall, hogy Zilahon filmvetítésbe kezdjenek a kollégiumi diákok számára. Sőt, hogy az oktatási-nevelési folyamatban sikeresen alkalmazzák azt, ami akkor szinte a vándorcirkuszok vitatható értékű művészetével volt egy szinten.

Az első filmvetítés 1911. november 26-án volt a kollégium dísztermében, egy újonnan vásárolt filmvetítő géppel, amelyet Németországból rendeltek. A vetítéshez szükséges felszerelés 2000 koronába került. (Ami nem volt kis összeg, ha összehasonlítjuk azzal, hogy a kollégium új, kétemeletes főépülete alig néhány évvel korábban kb. 200000 koronába került.)

Az akkori zilahi kollégium inkább humán beállítottságú volt és ebből következően a tanárok nagy többsége is humán szakos. Ennek ellenére a kollégium tevé-

keny matematika-fizika szakos tanára, aki napirenden volt a tudomány és a technika korabeli fejlettségével és érdekelték az újabb találmányok, nemcsak elméleti szakember volt, a gyakorlatban is szerette szemléltetni az általa tanított jelenségeket. Sikerült meggyőznie a kollégium vezetését és az akkori református püspököt, dr. Kenessey Bélát, hogy anyagilag támogassák a kollégiumi filmvetítés beindítását. (Korábban, 1910 tavaszán, Nagy Sándor adakozásra szólította fel a polgárokat terve megvalósítása érdekében, de akkor a szükséges összegnek csupán töredéke gyűlt össze.)

A püspök és az oktatási minisztérium támogatásával a kollégium megkapta a fizika szertár felszerelésére az igényelt 6000 koronát, amiből 2000-be került a filmvetítő gép. 1911 nyarán Nagy Sándornak, a kolozsvári egyetem műszerésze segítségével sikerült kiválasztani a műszakilag legalkalmasabb és árban legmegfelelőbb filmvetítő berendezést.

A készülék megérkezés után heteket vett igénybe a felszerelése és beállítása, valamint kipróbálása, mert messzi vidéken nem akadt ehhez értő szakember. Így csupán a vetítógéppel érkezett műszaki leírás volt segítségükre, s a villamossági kérdésekben a zilahi villanytelep üzemvezető szakembere segédkezett Nagy Sándornak. A vetítógép kezelését is meg kellett tanulni, ezt is a kezdeményező tanár vállalta magára egyik kollégájával, egyrészt mert erre sem volt más szakember, másrészt a drága felszerelést kockázatos lett volna idegenre bízni. Tehát az első vetítéseken a „mozigépészek” szerepét tanárok töltötték be.

Ilyen körülmények között érkezett el az 1911–1912-es tanévben a nevezetes nap: 1911. november 26, amikor kölcsönzött filmekkel megtartották a diákoknak az első próbavetítést. Az eseményről a korabeli sajtó is ír, ezért legjobb, ha ezt a beszámolót idézzük a *Szilágyság* 1911. november 30-i, 48. számából:

Mozi a Wesselényi-kollégiumban

„Folyó hó 26.-án ugyancsak vig vasárnap estéje volt a kollégium ifjúságának. Este 7 óra tájt csillogó gyermekarcokkal, feszülten várakozó ifjúsággal telt meg a kollégiumi díszterem s nemsokára rá harsogó kacagás, majd zúgó taps verte fel a máskor olyan csendes falakat. Ugyan mi egyéb okozhatta volna e nagy örömet, mint az, hogy a fehér falakon megjelentek a mai gyermekálmok netovábbjai, a csodás, mókás s tanulságos mozi-alakok. Most folyik az iskola fizikai szertárának modern eszközökkel való felszerelése. Ezzel kapcsolatosan jutott Nagy Sándor kollégiumi tanár arra a szerencsés s előrelátó gondolatra, hogy a személtető oktatás céljaira felhasználja a ma már oly sok minden célra szolgáló mozit, beszeresvén a fizikai szertár számára egy teljesen modern szerkezetű, legújabb mintájú, új mozgóképb-berendezést. Hogy mennyire előrelátó felfogásról tesz tanúbizonyítást, mi sem bizonyítja fényesebben, mint az a körülmény, hogy már a minisztériumban is folynak a tárgyalások, hogy valamennyi vidéki középiskolát felszereljenek hasonló gépekkel. Jövő évre talán meg is valósulnak e tervezetések. Ami református kollégiumainknak hagyományos szelleme azonban, mint oly sokszor és oly másban e téren is megelőzte az állami tervezetéseket.

A városunkban időző mozivállalatra való tekintetből az iskola új gépjének kipróbálása és bemutatása azonban csak szűkebb tanári körben s egyedül a kollégium ifjúsága számára történt meg. Körülbelül egy hónap múlva azonban, amikor a másik vállalat engedély-ideje lejár, az előadásokat — mozi képeket s szöveges urániai darabokat — a kollégium rendszeresíteni óhajtja, legalább is minden vasárnapra gondoskodván egy-egy ifjúságnak s felnőtteknek szóló előadásról.

Reméljük, hogy a város közönségétől való támogatás sem fog elmaradni.

Teljesen új s modern gépekhez a legnagyobb film kölcsönző vállalattól szerzi be az iskola. Szinte fölösleges tehát megemlíteni, hogy a vetítőernyőül szolgáló falon a legszebb tiszta, éles és nyugodt képek jelennek majd meg, melyeknek sora bárkit is meglepéssel tölthet el.

Úgy hisszük azonban, hogy ezeknek az előadásoknak minden, még a legjobb igyekezettel megírt ismertetésnél is sokkal meggyőzőbb s ellenállhatatlanabb reklámot csinált a szülők s ismerősök között a vasárnapi estről hazatért boldog s beszédes gyermekhad.”

Egy újabb hét múlva volt egy másik próbaelőadás, melyet már nemcsak a diákoknak és tanároknak, hanem a nagyközönségnek is bemutattak. Ha már volt egy iskolai filmszínház, annak nevet is kellett adni és meg kellett oldani a folyamatos filmellátást filmkölcsönzés formájában. A budapesti Uránia filmszínházzal alakított ki a zilahi kezdeményező jó viszonyt, s annak igazgatója beleegyezett, hogy az első iskolai mozi a *Wesselényi-kollégium Uránia-színháza* nevet viselje. A budapesti „anya mozi” közvetítésével vették fel a kapcsolatot egy francia filmforgalmazóval és filmgyártóval, hogy iskolai célokra is alkalmas filmeket is forgalmazzon, a szélesebb közönség számára készült úgynevezett *mozifilmek* mellett.

A harmadik előadás alkalmával, december 16-án volt az ünnepélyes megnyitó. Az ünnepség részletes programja a következő volt, *A Wesselényi-kollégium Uránia-színházának első évi működése* című beszámolója alapján, amelyet a kollégiumi évkönyvben (*Értesítő 1911–1912*) maga Nagy Sándor írt:

Wagner: Nyitány, előadja a kollégiumi zenekar.

Megnyitóbeszéd Kincs Gyula kollégiumi igazgatótól.

Genf és Kálmán, írta és előadja Gergely György dr. jogakadémiai tanár (3 felv. 150 képpel).

Mozgóképek: bemutatja Nagy Sándor vezető tanár.

Intermezzo: előadja a kollégiumi zenekar.

A karácsonyi vakációban készült el a díszteremben a külön vetítőfülke, hogy a vetítógép zaját elszigetelje a közönségtől és az zavartalanul tudjon figyelni a vetítésre, valamint a kísérő élő előadásra vagy zenére. (Ugyanis ez még a némafilm kora, s a vetítéseket magyarázó előadás vagy zenei aláfestés kíséri.)

Az új évben, immár Uránia néven működik a zilahi iskolai mozi, amelynek első előadása január 7-én volt, de ez csak felnőtt közönségnek szólt, címe: „*Új asszonyok (feminizmus)*”. A beszámoló szerint: „igen érdekesen jellemzi korunk mindinkább erősödő nőmozgalmaikat... Ebből a darabból nem tartottunk külön ifjúsági előadást, mert erre a célra nem volt megfelelő...” A filmek kiválasztásában szempont volt a felnőtt közönség nevelése is, így került sor a feminista mozgalmak bemutatására. Még arra is figyeltek, hogy nem minden film alkalmas az ifjúság számára...

Ettől kezdve gyakorlatilag minden második héten vasárnaponként volt egy-egy ifjúsági és felnőtt előadás. A diákok számára délelőtt, a felnőttek számára este. A diákelőadásokra nemcsak a kollégium diákjait engedték be, hanem a város többi iskolájából is jöhettek a tanulók. A bemutatásra kerülő filmek címét előre leközlötték a *Szilágyság* hasábjain. Ezen kívül voltak eseti előadások is, illetve nyáron, amikor a diákok vakáción voltak, akkor inkább a szélesebb közönség számára vetítettek szórakoztatóbb filmeket. A filmvetítésekre lehetett bérletet váltani, a bérletes előadásokra egy első osztályú helyjegy 1 korona volt, a másodosztályú 60 fillér. Akinek nem volt bérlete, az 1 korona 20 fillért, illetve 80 fillért fizetett egy alkalommal az 1912–1913-as évadban. Voltak állójegyek is, amelyek ára 50 fillér (fél korona) volt. A diákelőadások ára egységesen 30 fillér, de azokra is lehetett bérleteket váltani. A szegény sorsú diákokat ingyen engedték be a moziba!

A második évtől kezdve a mozigépészek szerepét már nagyobb diákok töltik be, tanári felügyelet mellett. Sőt a jegyszedést és bérletek ellenőrzését is nagyobb diákok végzik. A diákok munkájukért fizetést is kapnak, sőt az egyik „mozigépész” diák, a zilahi kollégium elvégzése után, Kolozsvárra ment egyetemre, s ott is alkalmazták az egyik helyi mozinál másodállásban.

A zilahi iskolai filmvetítés híre, majd példája elterjed az egész országban. Az 1912. évi májusi *Országos Református Tanár Egyesület* zilahi közgyűlésén a kezdeményező Nagy Sándor előadást tartott a filmvetítések pedagógiai jelentőségéről és előnyeiről. Még a résztvevő tanároknak is vetített változatos tematikájú oktatófilmeket, melyek a biológia, történelem, fizika, földrajz vagy éppen vallás-oktatásában használhatók fel.

A tanárok számára vetített filmek:

1. *Madarak a fészükükben, kép a természetből.*
2. *Régi Róma, kép az ókorból.*
3. *Villamos kísérletek, fizikai kép.*
4. *Rovarevő növény, növényélettani kép.*
5. *Abrahám feláldozza Izsákot, bibliai kép.*
6. *Utazás a Tátrában, tájkép.*
7. *Villamos nyaraló, tréfás kép.*
8. *Tüskebőrűek a tenger állatvilágából, állatélettani kép.*

Nagy Sándor a filmeknek az iskolai oktatásban és nevelésben történő felhasználásáról készült előadásának szövegét folytatásban közölte a helyi sajtó, s annak korszerűségét és pedagógiai-tudományos színvonalát szemléltetendő, idézünk is belőle:

„Mozgi és pedagógia! Avagy nem különösen hangzik ez? Szokatlanságát azzal az általam is többször hangoztatott tünettel tudom magyarázni, mely kálvinista iskoláink életében mindinkább kezd jelentkezni: a sablonossággal...” Ezzel szemben inkább a korszerűsítést javasolja: *„Inkább azt akarom, hogy felolvasással rámutassak arra, hogy miként lehetne még ma is iskoláink eredeti szellemét ápolni, a régi tradíciókat kapcsolatba hozni a modern haladás jelenségeivel és eszközeivel, ezek fölhasználásával dolgozni és így nemcsak tisztán a felekezeti-*

nebb érdeklődését kielégítő filmek gyártásával és a külföldi, kiválóan sikerült ismeretterjesztő filmek kikölcsönzésre való megszerzésével olyan programot állíthatna össze, melynek aztán úgy a nagyközönség, mint az iskolai ifjúság tudásvágyának kielégítésére és így a kultúra terjesztésére igen alkalmas lesz.

Mert nem én mondom, hanem mindazok a neves írók és pedagógusok, akik az utóbbi időben a mozik működésével és hatásával foglalkoztak, hogy a mozikat, mint az általános műveltség fontos terjesztőjét, kell számításba venni s éppen ebből a célból, minden előnyét a legsikeresebben ki kell használni...”

Előadásában példákat is említ a földrajzi, biológiai vagy fizikai stb. jelenségekre, kísérletekre, amelyeket lefilmezve, igen jól lehet bemutatni a tanulóknak, sokkal olcsóbban, mint a költséges műszereken végzett, olykor veszélyes kísérleteket. Gyakorlatilag sok iskolában még az is gond, hogy nincs minden kísérlethez megfelelő felszerelés sem, ezért egy jól elvégzett és lefilmezett kísérlet számtalanszor megismételhető.

Arról is beszámol, hogy az állóképek sorozatából miként keletkezik a mozgóképek (ha 15 képet vetítenek másodpercenként). Emellett gyakorlati tanácsokat is ad azoknak a tanártársaknak, kik meg szeretnék próbálni, hogy saját iskolájukban alkalmazzák majd a filmvetítést. Egyrészt, hogy milyen költségekkel számoljanak, hogyan válasszák ki a megfelelő vetítőgépet, a filmeket, sőt, hogy miként rendezzék be a vetítőtermeket. Javasolja, hogy ha más nagyobb terem nincs, akkor az iskolák tornaterme is megfelel az alkalmi vetítésekre. Arról sem feledkezik meg, hogy jelezze, a kezdeti kiadások után a filmvetítésből a kollégiumnak szerény jövedelme is van, amelynek egy részét a fizika szertár további bővítésére fordítják, más részét pedig jótékonyági célokra. Például az akkori filmszalagok igen drágák, egy órányi filmvetítésre szükséges 1000 méter hosszúságú filmszalag előállítására 1000 korona. Annyit egy iskolai mozi nem tud fizetni érte, de még a vándor mozisok sem, ezért a filmkópiákat kölcsönzik, bérlik. Viszont a többszöri vetítéssel a filmszalagok megkopnak, minőségük romlik, s ez hátrány a vetítés minőségét illetően.

Mindenkinek ajánlja, hogy kövessék a példát, s ne idegenkedjenek az új dolgoktól, mert: „A technika szinte csodával határos alkalmazásaival találkozunk a kinematográfiában. Engedhetjük-e tehát, hogy ez az óriási hatalom előttünk kihaszánlatlanul beverjen, pusztítson körülöttünk?”

Hiszem, hogy nemcsak én felelek erre a kérdésre nemmel. Hanem előbb-utóbb mindnyájan meggyőződéssel fogjuk hirdetni annak szükségességét, hogy a mozgóképre rátegye a kezét az iskola is, hogy besorozza az ismeretterjesztő fegyvertárába.”

Az iskolai mozi működéséről minden évben beszámolnak a kollégiumi *Értesítőben*, mellékelve az előadások időpontját, a bemutatott filmek címeit, a szervezési kérdéseket vagy éppen nehézségeket, részleteket a berendezés működéséről, gyarapításáról, valamint azt is, hogy a bevétel egy részét mire fordították.

Az 1911-ben megvásárolt filmvetítőn *ívfény* világította át a filmkockákat, ami elég tűzveszélyes volt és nagy volt az áramfogyasztása is. Ekkor az áramot a zilahyi utcai hálózatból kapták, melyben 440 voltos és 30 amperes áram volt. Mivel

ez túl nagy feszültséget és áramerősséget jelentett a készülék működéséhez, előbb ellenállásokat iktattak be, majd pedig egy feszültségcsökkentőt (transzformátort) szereztek be. Ez sem volt a legjobb megoldás, mert az áramfogyasztásért sokat kellett fizetni. Ráadásul előfordultak üzemzavarok, áramszünetek a városi villanyvilágításban, ezért egy idő után saját áramforrást szereztek be. Egy villamos motort, mely áramfejlesztőként is működött. Ezzel megoldódott az áramellátás kérdése. Az áramfejlesztő az iskolai vízhálózat tartalékmotorjaként szolgált, vetítéskor pedig az áramot szolgáltatta.

Egy másik műszaki gond az volt, hogy kezdetben a vetítógépet kézzel hajtották, ami azt eredményezte, hogy a képek mozgása nem volt egyenletes. Egy idő után ennek egyenletes meghajtására is beszereztek egy kis villanymotort.

Mivel az elektromosság alkalmazása még csak a kezdetén volt, az újdonságnak számító elektromos berendezések és alkatrészek igen drágák voltak, s rövidebb volt az élettartamuk is. Zilahon ezekben az években volt utcai villanyvilágítás, amelynek áramellátását a város saját villanytelepe biztosította. Csak a lakóházak egy részébe és egyes intézményekbe volt bevezetve a villany. Éppen 1911–1912 fordulóján az utcai, 16 wattos ívfénnyel működő villanyégőket kicserélték nagyobbakra, 50 wattosra az utcákon és 100 wattosra a sarki égőket.

A Wesselényi-kollégium Uránia-színháza egyre változatosabb műsorral, mind több filmet mutatott be, annak ellenére, hogy a városban állandó mozi is létesült. Az éves beszámolókból tudjuk a bemutatott filmek címeit, sőt még azt is, hogy kik voltak azok a diákok, tanárok, előadók, akik a filmek alatt vagy előtt felolvastak, szavaltak, vagy zongorán kísérték a némafilmeket.

Az 1914-ben kitört háború kezdettől fogva hatással volt az emberek életére, így befolyásolta a filmszínház tevékenységét is. Sokkal rövidebbek a háborús évek filmszezonjairól szóló beszámolók. Nagyobb hangsúlyt kap a hazafias nevelés, az ellenséges országokat negatívan, a szövetségeseket, különösen Németországot pozitívabban mutatják be. De jobb, ha idézünk a beszámolókból:

„Azok a tervek, melyeknek a megvalósítását a múlt évben szép sikerrel megkezdtük, a világháború forgatagában csak tervek maradtak. Csupán arra szorítkoztunk, hogy a tanulókkal szemben kötelező hat Uránia-előadást megtartsuk. (Gyakorlattá vált, hogy tanév elején a beiratkozáskor minden diák kifizetett két koronát és ezért joga volt hat előadást megnézni. A szegény diákok számára ennek befizetése nem volt kötelező.) Ezekkel az előadásokkal, melyek a háborús országok ismertetésével foglalkoztak s így aktuálisak is voltak, akartuk kielégíteni a tanítványaink természetes érdeklődését és látókörük szélesítésével közvetve a kultúrának is szolgálatot akartunk tenni.

Kultúra! Ennél a szónál egy késsé meg kell most állanunk. Vajon érdemes ezért kezdeni, dolgozni tovább is, mikor látjuk, hogy ennek a kultúrának a nevében azok a nemzetek, melyek zászlóvivői, fejlesztői és terjesztői voltak eddig, most millió számra gyilkolják egymást öldöklő harcokban...

Bizony, nehéz erre válaszolni. Nagyon erősnek kell lennie a hitnek a kultúra diadalában, hogy a kérdésnek hatása alatt meg ne inogjon. És e hitet kell nekünk itt az iskolában erősíteni, tovább fejleszteni s tehetnők-e ezt kéteyekkel, megzavart meggyőződéssel? Bizonyára

nem. A híres XX. század kultúrája csődöt mondott. Bizony hisszük és e hitben dolgozunk tovább is, hogy a XXI. század kultúrája áldássá fog válni csakugyan az emberiségre...” (Minden békeszerető értelmiségben, felelős emberben megfogalmazódhatnak hasonló gondolatok háborúk idején, annak borzalmai ellen...)

A tovább tartó háború egyre jobban rányomja a bélyegét az emberek életére, az iskolára és ez alól az iskolai mozi sem vonhatja ki magát. Az 1915/1916-os beszámoló is jelzi ezt: „Alig-alig lehetett kijökökenni a háborús hangulatból. Úgy az ifjúságnak, mint a nagy közönségnek az érdeklődését állandóan a háborús események kötötték le. Ehhez kellett nekünk is alkalmazkodnunk. Ezért — egy kivétellel — előadásaink tárgyai is a háborúval voltak kapcsolatosak...”

A Wesselényi-kollégium Uránia színházának vasárnapi, igen sikerült előadását nagyszámú közönség élvezte délután is, este is: a tanuló ifjúság összesereglése ugyanis előnyösen befolyásolta látogatottságát a mozinak, a mely e hó 15-én (vasárnap) ugyancsak délutáni és estéli előadásban a következő műsorral kedveskedik azoknak, a kik kellemes és tanulságos szórakozással óhajtják az ünnep délutánját, vagy estéjét eltölteni:

1. Karlsbad és Marienbad. (Természetes.)
2. A hangyaevő. (Tudományos.)
3. Pali, mint adoptált gyermek. (Komikus.)
4. A vak bányász. (Dráma.)
5. Dalmácia. (Természetes.)
6. Hüvelyk Matyi kalandjai. (Tréfás.)

A színház vezetősége a délutáni előadásokat ezen túl felnőtteknek is megnyitja, mégpedig — minthogy a délutáni előadásokon zene nincsen — mérsékelt helyárakkal s így most már igazán mindenkire nézve lehetővé teszi ezeknek a kultúra-terjesztő előadásoknak a látogatását.

A Wesselényi-kollégium Uránia-színháza vasárnap a megszokott szépszámú közönségnek igazán hatalmas és érdekfeszítő műsort mutatott be. Derítő hangulatával, élvezetet nyújtó hatásával ez előadás valamennyi előbbinek felette állt. A műélvező közönség a legnagyobb meglepéssel, pompás kedvvel s mély érdeklődéssel kísérte a határos képeket. Kedvesek és megkapók voltak az állatvilágból bemutatott részletek; józúen megnevettek a kis csavargó tréfás kalandja; mély hatást és érdeklődést keltett az ezüst óra nemes históriája; báj és festőiség gyönyörködtetett az olaszországi tájakban; derűs volt a félrevezetett Zigato detektív tréfás tévedése. Még visszaemlékezve is élvezük.

Vasárnap ismét lesz délután is, este is előadás, amikor a következő érdekes és tanulságos számokban gyönyörködhetünk

1. A kéményseprő. (Humoros.)
2. Ófelsége Ischiben. (Látványos.)
3. Az őserdőben. (Dráma.)
4. Magyar aktualitás. (Látványos.)
5. Repülő dinya. (Humoros.)

Az Uránia „mozgóképszínház” a korabeli sajtóban

A háborúban is lehet hasznos tudnivalókra tanítani a diákokat, kik közül lehet, sokan nemsokára a harctérre kerülnek majd. A háborús ismeretek az otthoniak számára is jól foghatnak. Ezért 1915. „november 20-án — a budapesti Uránia-színház igen aktuális darabját mutattuk be, melynek címe — *Kötözőbelytől vissza a frontig* — elárulja érdekes tartalmát. Hogy azonban a sebesültek gyógykezeléséről minél tökéletesebb ismereteket nyújtson az előadás, a vezető tanár érdekes kísérletekkel kapcsolatosan megismertette a sebészeti technika legfontosabb eszközeit: a Röntgensugarakat és ott az előadás folyamán készített Röntgenfelvételeket. Az így kibővített előadás, különösen a művégtagok használatát bemutató mozgóképek hatása alatt is megnyugtatót mindenkit sebesült hőseink sorsa felől.” (Mert ezekben az években a szilágyságiak is megfizették a véráldozatot, beleértve a kollégium diákjait és azok rokonait, hozzátartozóit és ismerőseit.)

Majd 1916. „Február 19-én egy igen szép és érdekes mozidramát mutattunk be, Hí a haza címmel. A háború színterén készült szép felvételek kapcsán különösen a gyermeki lélekre ható hazafias tartalmú darab nevelő és felemelő hatása közvetlenül megfigyelhető volt már az előadáson...” Nyilván az iskola sem maradhatott ki a háború idején és békeidőben is kötelező hazafias nevelésből.

Az 1916–1917-es tanévről szóló beszámolómból kiderül, hogy a háború további nehézségeket okoz. A háború alatt a filmek egy része közönségsikerre törekedett, nem annyira a kultúra terjesztésére, s ezt fájlalja a zilahi iskolai filmvetítések kezdeményezője. Mint ahogy azt is, hogy csak szalmaláng volt a kezdeti minisztériumi lendület, hogy minden középiskolát felszereljenek a zilahihoz hasonló vetítőgéppel, s kihasználják a filmek nevelő hatását.

„Nagyon megnehezítették még működésünket a filmszállítással és villanyszolgáltatás hiányával járó bajok is. Megtörtént az, hogy az előadás napjára nem érkezett meg a film, mikor pedig megjött, akkor nem volt villanyos áram. Sőt egy esetben külön fel kellett küldeni Budapestre egyik növendékünket, hogy a kiválasztott filmet az előadás napjára lehozza, mert a vasút a filmek szállítását egy ideig nem vállalta.

Ilyen körülmények között csak éppen a hivatalos 5 rendes és egy mozielőadást tartottuk meg...” Tehát tanulóknak az év elején megígért 6 bérletes előadásból eszerint 5 oktató-nevelő vagy tudományos film volt és egy szórakoztató mozi. Mivel ebben az évben halt meg az öreg császár- király, Ferenc József és utódát, IV. Károlyt ugyanebben az évben koronázták meg, ezeket az eseményeket a mozgókép elhozta Zilahra is. Ezzel már olykor a film a filmhíradó (mai tévéhíradó elődje) szerepét is kezdi betölteni:

„Bemutattuk I. Ferenc József meghalt nagy királyunk temetését két részben és két előadás keretében megfelelő műsorok kíséretében. Ugyancsak két részben és két előadás keretében tekintették meg növendékeink a koronázásról készült felvételeket is.”

A kultúra terjesztése még a háború idején is fontos, a hazafias nevelés mellett, s külön érdekessége, hogy a következőkben az Arany János évfordulónak szentelt, a kolozsvári, Janovics Jenő által képviselt filmes iskola darabja kerül műsorra. Azért is idézzük részletesebben a beszámolónak ezt a részét, mert már vannak benne filmkritikai elemek is: *„Külön ünnepies előadást rendeztünk Arany János 100 éves születési évfordulója alkalmából. Előadásra került ez alkalommal Arany páratlan szépségű balladája: a Tetemrehívás mozgóképekre átdolgozott alakban. Janovics Jenő dr. mesteri munkát végzett a filmre rendezéssel. Látszott, hogy a nagy költő megértő szakemberre talált benne. Szépen játszottak a kolozsvári Nemzeti Színház tagjai, közülük első sorban Berky Lili, aki Kund Abigélt személyesítette meg megrázó erővel. A vajdahunyadi várban történt felvételek is hozzájárultak az egész darab nemes, felemelő hatásához...*” Mivel még mindig a némafilmek korában vagyunk, a vetített előadást irodalmi-zenei aláfestéssel mutatják be, hogy a közönség számára érthetőbb és szemléletesebb legyen: *„Nagyban emelte az előadás sikerét Csávási Alice VII. o. tanuló szavalata, aki a Tetemrehívás-t adta elő nagy hatással és ugyancsak Csávási Alice, Bobacel Sándor, Flanyek Béla VII. o. tanulók hegedű, Nagy Irén VIII., Porjesz Erzsébet VI. és Dobay Judit III. g. oszt. tanulók zongorajátéka, mely a darab előtt, a szakaszközött s az előadás alatt valóságos műélvezettel kedveskedett a hallgatóknak.”* (A beszámolómból az is kitűnik, hogy a háború alatt a kollégiumban megjelentek az első lányok is, korábban kizárólag fiúk tanulhattak itt. Az osztálynévsorokból látható, hogy nappali tagozatra osztályonként egy-két lányt vettek fel, s a magántanulók között pedig ennél valamivel jobban voltak képviselve a lányok.)

Az 1918-ik évi beszámoló még több nehézségről panaszkodik, amelyeket egyrészt a háború okoz, másrészt az, hogy a filmkészítés mind jobban elmegy az üzleti céllal történő filmezés irányába. Nagy Sándor maga is elment Budapestre, hogy a filmellátás ügyében tárgyaljon, de ennek ellenére szegényes évet mondhatott magának a zilahi iskolai filmszínház: *„A filmgyárakkal való tárgyalás azonban teljesen eredménytelen maradt. A mai, csupán szórakozni vágyó közönség bámulatos anyagi támogatása ugyan egymás után keltette életre a filmgyárakat, de ezek produktumai éppen azért csakis szórakoztatóak s még mint ilyenek is sok tekintetben kifogásolhatók.”*

Ekkoriban kezdődik meg a történelmi regények és jelentős irodalmi művek megfilmesítése, *„de ebben is több a népszerűség és jövedelmezőség utáni hajbánszat, mint a komoly munka... Úgyhogy ezekből a törekvésekből még az sem állapítható meg: vajon egyáltalában lehet-e regényeket úgy átdolgozni a mozi számára, hogy azoknak irodalmi értéke ott is érvényesülni tudjon és hogy hatásuk tényleg az irodalom iránti érdeklődés felkeltését idézze elő a mozi közönségében...”* Az utókor azt igazolta, hogy később számos nagyszerű irodalmi műből készült kiváló film, de nem ritkán az is előfordult, amitől a beszámoló szerzője is tart, hogy irodalmi remekműből csapnivaló film készült.

A kollégium diákjai és a város többi tanulói számára az 1917–1918 tanévben megtartották az öt bérletes vetítés, amelyek műsora sokkal szegényesebb volt az első filmes évadnál (1911–1912-es) a Wesselényi-kollégium Uránia-színházában. Érdekességként az öt cím: *Hollandia, Svájc, Belgium, Babona* és *Shakespeare*. Ezeket érdemes összevetni az első évad előadásainak változatosságával és bőségével, melyet a tanulmány végén mellékelünk.

Az 1917–1918-as tanévet még rendesen sikerült befejezni, de ezután, a háború utolsó hónapjaiban olyan változások következtek be, amelyek nyomán Erdély más állam keretébe került, s az új tanév egy nagyon hosszú megszakítással három hónapot tartott csupán. Az elkövetkező években nemhogy a Wesselényi-kollégium Uránia-színházának a működését nem tudták biztosítani, sőt magának a zilahi Wesselényi Református Kollégiumnak a létezése is veszélybe került.

A zilahi Wesselényi-kollégium Uránia-színháza — az első magyarországi iskolai moziként — működésének hét éve alatt (1911/1912–1917/1918) az alapító Nagy Sándor tanár elképzelése szerint a zilahi diákok és nem kis részben a helyi közösség művelődését és oktatását szolgálta. Ez a XX. század elején úttörő jellegű próbálkozás volt, amelyet az idő később igazolt az egyre korszerűbb képi és szemléltetési (vizuális) eszközök felhasználásával. A pedagógiai lexikon szerint: — *A szemléltetés biztosítja az érzelmi megismerés és az elvont gondolkodás szoros kapcsolatát, megkönnyíti a tanulók számára a tananyag megértését, s ezáltal elősegíti a tananyag bevéését...*

Ma az internet, a televíziózás és a képek rögzítésének, tárolásának és továbbításának digitális korszakában talán megérthetjük, hogy mennyire korszerű, mondhatni forradalmi volt az a tény, hogy majdnem száz évvel ezelőtt Zilahon a diákoknak álló- és mozgóképeket vetítettek műveltségük és látókörük kiszélesítésre.

A Wesselényi-kollégium Uránia-színházának az első évében (1911–1912-ben) megtartott előadások kimutatása:

I. Próba-előadás nov. 26.-án (*csak a gimn. növendékeinek*): Japánban — Kínai képek — Élet a hadihajón — Hogy nő a virág — Richmondi versenyek — Nápolyi öböl — Gleccserek honában — Oroszlánvadászat — Kellemes visszatérés.

II. Próba-előadás dec. 3.-án. Honvédő polgárok. (*Növendékeknek és felnőtteknek*). Az előadás kiegészítésül: Tripolisz — Német altiszti iskola — Kozákok lovas gyakorlata — Újpesti diák-katonák — Díszszemle a Vérmezőn — Lea torkos.

III. Ünnepeleys megnyitó előadás dec. 16. (*Felnőttek részére*), IV. dec. 17. (*íjf.*): Genf és Kálvin, *Gergely György dr.* — Villamos kísérletek — Kinematográf-felvétel Afrikában — Repülőgép-gyár.

V. jan. 1. (*felnőtteknek*) Mozi. A jó lövő — Cseppfolyós levegő — Cápa-halászat — Az Etna kitörése — A tenger állatvilága — Lóverseny a jégen — Lionelli, a kígyó-ember — Bivaly- és elefántviadal.

VI. jan. 7. Új asszonyok (Uránia.) *Felnőtteknek*.

VII. (*íjf.*), VIII. (*feln.*) jan. 14. d.e. és este. Japán (Uránia).

IX. (*íjf.*), X. (*feln.*) jan. 21. d.e. és este. Régi jó idők (Uránia).

XI. (*íjf.*), XII. (*feln.*) febr. 11. d.e. és este. Székelyország (Uránia).

XIII. (*íjf.*), XIV. (*feln.*) febr. 20. d.e. és este. *Víg mozi*. Helyettes szobaleány — Leát dezinficiálják — Wokurkának pénzre van szüksége — Ha a vége jó, minden jó — Pali mint próba-baba — Az eltört kard — Frici mint házőrző.

XV. febr. 22. (*íjf. és feln.*) 1848. Előadta Vágó Bertalan festőművész.

XVI. febr. 25. (*íjf. és feln.*) A levegő meghódítása (Uránia).

XVII. (*íjf.*), XVIII. (*feln.*) márc. 10. d.u. és este. *Mozi*. Öregek és ifjak — Pórujárt ordonánc — Mont-Blanc hegység — Jancsi póznája — Vak királynő fia — Kölcsönkért lakás — Jancsi mint kertész.

XIX. máj 29.-én, *a tanárgyűlésen*. A kinematográf-gépek szerkezete és fajai. Ism. előadás vetített képekkel. XX. *Mozi*. Madarak fészükben — Régi Róma — Villamos kísérletek — Rovarevő növények — Ábrahám feláldozza Izsákot — Utazás a Tátrában — Villamos nyaraló — A túskebőrűek.

XXI. jún. 16.-án d.e. (*íjf. és feln.*) A drótnélküli távíró és az elektromos hullámok. Ism. előadás kísérletekkel.

XXII. (*íjf.*), XXIII. (*feln.*) jún. 16. d.u. és este. *Mozi*. Köd a havasokon — Az északi sark meghódítása, 2. Részben — Bikaviadal — Kófic Béni kalapja.

XXIV. jún. 21.-én, az iskolai év utolsó napján: *Víg mozi*. A tiroli baba — Rozália hízik — Little Jancsinak fáj a foga — A halász álma — Junató, a kaucsuk ember — A kakukk és a barázdabillegető.

Irodalom

A Zilahi Ev. Ref. Wesselényi Kollégium Értesítője az 1911–1912, 1912–1913, 1913–1914, 1914–1915, 1915–1916, 1916–1917 és 1917–1918-ik évekre, Zilah, 1912–1918.

A Szilágyság 1911–1912-es évfolyamai.

Baricz Lajos

Mózes

Látta az Úr népe nyomorúságát
Az elnyomás földjén. Megegett szíve,
Elgondolta már akkor szabadságát
És hozzákezdett, hogy onnan kivigye.

Mózeset küldte el teljes hatalommal,
Aki a pusztában nyája pásztora,
Felszerelte őt csodatevő bottal —
Maga volt a jel, az erő, a csoda.

Kemény szóval mondta: „Kegyess fáraó,
Szolgasorsban élni nem nekünk való;
Engedd el a népet, hadd legyen szabad!”

Még tízszer mondta ezt tíz csapás előtt
— az Úr adott neki kitartást, erőt! —,
s népe a pusztában szabadon halad.

2008. február 27.

Szabadon

Elbuktak mind a forradalmak,
a zsarnok erők mind leverték,
de nem bukott el a szabadság,
hisz őseink belénk nevelték.
